

İsmail Hakkı İsmail Hakkı İzmirli, Fenn-İ Menâhic/Metodologie | Yûnus Emre Çelik

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

Hukuk Matbaası, İstanbul, 1329/, 88 sayfa. (İsmail Hakkı İzmirli, Metodoloji, hzl. Refik Ergin, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, 94 sayfa.)

Fen; "nev", çeşit, sınıf" anlamları yanında "hüner, sanat, ilim" manalarını da ifade etmektedir (Devellioğlu, 2010: 294). Menhec kelimesinin cem'i olan menâhic ise "geniş, açık yol" demektir (Devellioğlu, 2010: 712). Bu iki kelimenin ter kibinden oluşan fenn-i menâhic tamlaması ya da diğer bir ifadeyle metodoloji; ilmin yol ve yöntemlerinden, ilimlerin sınıflamasından, kullanılan özel ve genel metotlardan bahseden bir fenni/ilmi ifade eder. Bu ilme, tatbikî/uygulamalı/pratik ve maddî mantık da denilmiştir (İzmirli, 1329: 3; 2016: 17). Bu kavramlar meyanında usul de denebilecek olan metodoloji; bir ilmin nasıl yapılacağını, yöntemlerini, neticesinde doğru bir hedefe ulaşmak ve ulaşılan gayeden azami istifade için gidilmesi gereken yolları anlatır. Bu sebeple bir ilmin önce usulü bilinmelidir ki o ilimle ilgili öğrenilen bilgilerle bir sonuca varılabilsin. İsmail Hakkı İzmirli'nin Fenn-i Menahic/Metodoloji isimli kitabı bu bağlamda ele alınarak batı metodolojisini klasik bakış açısı ile yorumlamayı hedefleyen bir kitaptır. Kitabın önemi, alanında Türkiye'de yazılmış ilk eser olmasıyla birlikte doğu ve batının fikri bir sentezi olmasından ileri gelmektedir. Bu bütüncül bakış açısı, İzmirli'nin hem yaşadığı dönem hem de eğitim şekli sebebiyle ortaya çıkmıştır. Kitabı anlamak için evvela yazarının hayatına bakmak icap etse gerektir.

İzmirli'nin hayatı, meşrutiyetten cumhuriyete uzanan bir zaman diliminde, son devrin tüm değişim ve çalkantılarına şahit olarak geçmiş, bu da çalışmalarının bir köprü mesabesinde olmasına etki etmiştir. İsmail Hakkı İzmirli; Osmanlı ordusu yedek yüzbaşı Hasan Efendi ile Giritli Hafize Hanım'ın oğlu olarak 1868 senesinde İzmir'de doğmuştur. Dört yaşında başlayan ilk öğrenimi sona erdiğinde, babasının amcası olan Â mâ Hafız'dan Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzetmiştir. İlerleyen zamanda Rüştîye yazılmış, bu esnada medrese eğitimine devam etmiştir. Farklı vesilelerle Arapça, Fransızca, Farsça, Rumca, Latince gibi dilleri öğrenmiştir. Rüştîye eğitiminden sonra İstanbul'a gitmiş, 1892'de Dârü'l-mu'allimîn-i Â liye'nin Edebiyat Şubesi'nden mezun olmuştur. İzmirli; Fatih dersîâmlarından Hafız Ahmed Şakir Efendi'den hadis, Hüseyin el-Ezherî'den Şazeliyye Tarikatı icazetleri almıştır. Ahmed Hulusi Efendi'den edebiyat hususunda istifade etmiştir. Üzerinde en çok etki bırakan hocalarından Ahmed Âsım Efendi ile mezuniyetini takip eden zamanlarda Fusûsu'l-Hikem'i okumuştur. İsmail Hakkı Bey ilmî hayatı içerisinde farklı kurumlarda tefsir, hadis, usul-i fıkıh, kelam, İslam tarihi, ilm-i hilaf, mecele-i ahkâm-ı şeriyye, İslam ve Batı felsefesi, metafizik, tasavvuf ve mantık dersleri okutmuş, bu alanlarda eserler vermiştir (İzmirli, 2016: 11-16; Birinci, 2001: 530-533; Selçuk, 2016: 5-6; Kapancı, 2007: 7-11).

Çok yönlü bakış açısı ve ilimlere hakimiyeti, kendi sahalarında ilkleri barındıran eserler kaleme almasında yardımcı olmuştur. Bu eserlerden biri olan Fenn-i Menâhic/Metodoloji, bir incelemeye tabi tutulduğunda, eserin muhteva olarak temelde dört başlık altında toplandığı görülmektedir. Evvela metodolojinin kısa bir tanımı yapıldıktan sonra yazarın, ilimlerin tasniflenmesi konusu ile anlatıma başladığı görülür. Ardından metodun/usulün şekli ve türlerini açıklamış, ardından sırasıyla matematik, fizik, doğ al ve moral bilimlerin metodlarını anlatmıştır. Son bölüm olarak bilimlerde müştereken geçerli bazı kavramlar üzerinde durarak kesin bilginin/yakînin imkânı ve yanılının sebeplerine değ inmiştir.

Kitabın ilk ana bölümü olan ilimlerin tasnifi konusu, bilim tarihi içinde önem arz eden ve hala tartışılan bir konudur. İlimler; konu, gaye ve metodlarının birbirleri ile ilişkileri ekseninde farklı düşünür ve ilim adamları tarafından farklı tasniflere tabi tutulmuştur. Batı ilim dünyasında Comte (ö. 1857) ve Spencer (ö. 1903) tasnifleri sonraki çalışmalar için bir taslak halini almıştır (Kedrov, 1964: 165-166; Cogswell, 1899: 494-496). Tarihi kökenlerine inildiğinde ilimlerin tasnifi, ilimlerin doğuşu ile doğru orantılı olarak Antik Yunan'da Aristoteles (ö. m.ö. 322) ve diğer filozofların tasnifi ile başlamıştır (Kedrov, 1964: 170). İslam'ın ilk

dönemlerinde bir tasnif ihtiyacı hissedilmese de tercüme hareketlerinin başlaması ve felsefenin bilinirliğinin artması ile bir tasnife ihtiyaç duyulmuştur. İslam dünyasında bu tasnifler vahiy-akıl ilişkisi içinde ele alınmıştır. Bu çerçevede akli ön plana alarak vahyi akılla idrak edilenin ifadesi olarak alan nübüvvet teorisi ile vahyi merkezde tutmak suretiyle onu en kesin hakikat kabul eden iki görüşe müstenid tasnifler kurulmuştur (Türker, 2019: 88). Doğu ve Batı ilim dünyalarında yapılan tasniflerden bahisle kitabına başlayan İzmirli sırayla; Aristoteles, Orta çağ, İslam dünyası, Bacon, Ampere, Comte ve Spencer'ın tasniflerinden kısaca bahsetmiştir. Nihayetinde muhtar/tercih edilen son tasnif olarak Emile Boirac'ın (ö. 1917) çalışmasını almış (1329: 3-10; 2016: 18-25) ve kitabındaki metodolojik sıralamayı da yine bu tasnif üzerine yapmıştır. Boirac ilimleri, matematik, fizik, doğa bilimleri ve moral/manevi bilimler olarak dört kısma ayırmıştır.

Konu bütünlüğü itibarıyla kitabın bir diğer ana bölümü addedilebilecek olan ikinci kısım, menhecin mahiyeti/metodun yapısı üzerine yazılmıştır. Nasıl ki birinci kısım kitabın düzenini belirleyen bilgileri havi ise ikinci kısım da sonraki her bir bölüme dair ana esasları izah için yazılmıştır. Buna göre İzmirli, menhec/metodun temel bir tanımı ve umumi yapısından bahsettikten sonra bilimlerde kullanılan yöntemlere ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Tümdengelim/ta'îl ve tümevarım/istikra' yöntemlerinin izahında, bunlardan tecrübe ve akla dayalı tümevarım yöntemini tabiat ilimlerine; mantıkî önermelere dayalı tümdengelim yöntemini ise manevî/soyut ilimlere münderiç olarak ele almıştır. Devamla analiz/tahlil ve sentez/terkib metodlarını izaha girişen İzmirli, bunları da soyut ve somut ilimlerdeki kullanım şekli ve ilişkilerine göre açıklamıştır (1329: 11-14; 2016: 26-31).

Kitabın ilk sayfalarında zeminini oluşturduğu çerçeve içerisinde İsmail Hakkı Bey, dört sınıf halinde ele aldığı ilimlerin her birinin usul ve yöntemleri üzerine izahatta bulunur. Bunlardan ilki olan matematik bilimleri analiz/tahlil metodu etrafında ele alarak matematikte kullanılan analizi, aksiyom/mütearife, tanım/ta'rîf ve burhan unsurlarına ayırmıştır. Bu unsurları izaha giriştikten sonra matematikte nasıl kullanıldığını anlatmıştır (İzmirli, 1329: 15-20; 2016: 32-40). Sıralamada ikinci olarak doğa bilimleri altında fizik bilimi incelenmiştir. Fizik, tümevarım temelinde ele alınmış, metodları gözlem/istibsâr, deney/tecrübe ve hipotez olarak belirlenmiş, daha sonra bu kavramların izahatına geçilmiştir (İzmirli, 1329: 22-34; 2016: 43-58). Üçüncü olarak zooloji temelinde doğal bilimlere geçilmiştir. Doğal bilimlerde yöntem; sınıflama/tasnif, örneklem/temsil ve tanım/ta'rîf olarak verilmiştir. Bu üç yöntem arasında temsil ön plana çıkmıştır (İzmirli, 1329: 35-44; 2016: 59-68). Dördüncü kısmı ise moral/manevî ilimler oluşturmaktadır. Moral bilimler konusu insandan müteşekkil bilimler olarak tarif edilmiş ve sosyal bilimler de bu alana dahil edilmiştir. Burada öncelikle insanın üç sıfatı, bu bilimlerin oluşumundaki etkisi hasebiyle ele alınmıştır: vicdan, akıl ve irade/ihtiyar. Bu sıfatların tanımlarının ardından insanın incelenmesinde mebd'e ve meadî izah cihetinden insan; moral bilimlerin konusu olarak var olan insan/insan-ı vaki' ve mükemmel insan/insan-ı ekmel olarak iki bölümde sınıflandırılmıştır. Var olan insanı/insan-ı vaki'yi ele alan bilimler psikoloji, tarih ve tarihe bağlı olarak geçmiş olayların kanunlarını araştıran bir bilim olarak tarih felsefesi ya da sosyoloji olarak sıralanmıştır. Mükemmel insanı/insan-ı ekmeli ele alan bilimler ise pratik bilimler olarak ahlak, hukuk ve siyaset şeklinde yer almıştır. İzmirli devamında, psikoloji, tarih ve sosyolojinin tanımlarını yaparak ilmi metodlarını incelemiştir (1329: 44-57; 2016: 69-82).

Son bölümde; tüm bilim alanlarında müessir olan kavramların izahı yapılmıştır. Burada yakîn, zan, şüphe, ihtimal, gerçek ve yanlış kavramları detaylı surette incelenmiş, bunların bilimlerle ilişkisi ve menfi olguların çözüm yollarından söz edilmiştir. Son bölüm, kitapta bahsi geçen usul/metod tariflerinden sonra bir nevi yoldan ayrılmakla ortaya çıkacak durumları anlatmak istemiş gibidir. İzmirli eserini; yanlışlıktan kurtulmak için kişinin bilmediği, emin olmadığı yahut ispatlayamadığı hususları söylemekten imtina etmesinin, gerçeğe erişmekteki öneminden bahisle hitama erdirmiştir (İzmirli, 1329: 57-68; İzmirli, 2016: 82-94).

İsmail Hakkı İzmirli'nin Fenn-i Menâhic'i, satır arasında usulsüz vusul olmayacağına dair vurgusu ile hangi alanla iştigal ediliyorsa ona has olan menhecin bilinmesindeki ehemmiyeti, oldukça öz bir surette anlatan bir eserdir. Batı metodolojisini tanıtmak gayesiyle ele alınan eserin hacmi küçük olmasına karşılık ilme dair temel hususlara aşına kılması, önemini artırmaktadır.

Kaynakça

- BİRİNCİ, Ali (2001). "İzmirli, İsmail Hakkı", TDV İslam Ansiklopedisi içinde (530-533), İstanbul: TDV Yayınları.
- COGSWELL, G. A. (1899). "The Classification of the Sciences", The Philosophical Review , 8(5), 494-512, Durham: Duke University Press.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2010). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat , Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı (1329). Fenn-i Menâhic/Metodologie , İstanbul: Hukuk Matbaası.
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı (2016). Metodoloji , hzl. R. Ergin, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KAPANCI, Tahir Osman (2007). İsmail Hakkı İzmirli'nin Kelam İlmine Katkıları , (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KEDROV, Bonifati (1964). "The History of the Classification of Sciences", Organon Tom 1 içinde (165-185), Varşova: Polish Academy of Sciences Institute for the History of Science.
- SELÇUK, Remziye (2019). İsmail Hakkı İzmirli'de Tasavvur Mantiğı , (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- TÜRKER, Ömer (2019). "İslam Düşüncesinde İlimler Tasnifi", M. Arıcı (Edt.), İlimleri Sınıflamak İslam Düşüncesinde İlimler Tasnifi içinde (63-91), İstanbul: Klasik Yayınları.